ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ДОСТУПНОСТІ ЖИТЕЛІВ СІЛ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О. Шолудько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2264-5638

О. Грицина, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1304-0250

Л. Синявська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2723-9551

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.074>

Шолудько О., Грицина О., Синявська Л. Оцінка фінансової доступності жителів сіл та сільських територій

Розвиток споживання фінансових послуг став важливим елементом політики держави, оскільки цей чинник впливає на успішний ріст у різних сферах економіки. Розвиток фінансової доступності для громадян України, особливо для сільського населення, сприяє підвищенню добробуту сільських територій, якості життя, залученню до формальної економіки, розвитку експортної діяльності. У сучасних умовах саме фінансова доступність допомагає суб'єктам фінансових відносин здійснювати фінансове планування, вирішувати довгострокові завдання і мати можливість впоратися з непередбачуваними ситуаціями, пов'язаними з власними зобов'язаннями та платоспроможністю. Будучи відповідальними, фінансово обізнаними особами, споживачі більше схильні користуватися широким спектром фінансових послуг, таких як розрахунки та заощадження, кредитування та страхування, започаткування та розвиток бізнесу, інвестування в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво поліпшує загальну якість їхнього життя.

У процесі дослідження з'ясовано причини низького зацікавлення фінансами суб'єктів цієї категорії споживачів фінансових послуг, а саме: упереджене й негативне ставлення до фінансових послуг, низький рівень взаємодії сільських жителів з фінансовим ринком, недостатня фінансова обізнаність та грамотність сільських жителів, недостатнє покриття мережею Інтернет сільських територій і віддаленість офісів фінансових установ. Недостатній рівень фінансової усвідомленості і грамотності населення та бізнесових структур може призвести до посилення розриву в рівні та якості життя на сільських територіях, що негативно позначиться на формуванні ВВП.

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова доступність, фінансова обізнаність, фінансовий ринок, фінансові послуги, банкінг, фінансова грамотність і культура, фінансова поведінка, фінансова стратегія.

Sholudko O., Hrytsyna O., Syniavska L. Evaluation of the level of availability of financial services for the residents of villages and rural territories

Development of the financial services consumption has become an important element of the state policy, because that factor influences the successful growth of different industries of the economy. Availability of financial services for the citizens of Ukraine, particularly for rural population, contributes to an increase of the living standards on rural territory, inclusion in the formal economy, development of export activities. Under modern conditions, availability of financial services helps performing financial planning, solving long-term tasks, and managing unexpected situations, related with personal liabilities and solvency. Being responsible and financially competent people, consumers are more intended to use a wide range of financial services, such as payments and savings, crediting and insurance, initiation and development of business, investing in education and healthcare, risk management that significantly improve the total quality of their life.

The research confirms that the poor interest to finance, demonstrated by the financial services consumers of that category, is caused by the preconceived and negative attitude to financial services, low level of rural population interaction with the financial market, poor financial competence of rural residents, insufficient Internet coverage of the rural area and remote distance to the financial institution offices. The low financial competence of population and business structures can aggravate the gap in the living standards on rural area making negative impact on the GDP formation. Involving rural youth in financial services will contribute to financial education and literacy, and thus to the financial inclusion of the older generation.

Key words: financial inclusion, availability of financial services, financial market, financial services, banking, financial competence and culture, financial behavior, financial strategy.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення в Україні спостерігається досить стрімкий рівень проникнення фінансових послуг у повсякденне життя населення. Однак середні статистичні

зведення не відображають проблем, з якими зіштовхуються жителі сільських та важкодоступних, малонаселених територій, в яких банки та інші фінансові організації не прагнуть

відкривати свої відділення. Крім того, існують проблеми з доступністю фінансових послуг для окремих груп населення, наприклад, для людей похилого віку та людей з інвалідністю. Тому є необхідність дослідження напрямів підвищення фінансової доступності та створення умов і правил на фінансовому ринку, коли кожен громадянин, незалежно від місця свого проживання, рівня доходу, обмежень здоров'я, міг би отримувати необхідні йому фінансові послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Доступність до фінансових послуг населення, можливість залучення фінансування та оптимізація фінансових потоків сприяють позитивним тенденціям розвитку економіки. Саме фінансова інклюзивність та доступність відзначається в багатьох дослідженнях українських дослідників: фінансовій інклюзії як чиннику соціоекономічного розвитку присвячені праці К. В. Ануфрієвої та А. І. Шкляр [1]; доступу населення до фінансових послуг як складової фінансової інклюзії – К. В. Грубер [2]; основним детермінантам фінансової інклюзивності – Л. А. Дудинець [4] та зарубіжних дослідників [3; 7; 9–11]. Розвиток і споживання фінансових послуг розглядаються більшістю вчених як важливий елемент політики держави. Активна зайнятість бізнесом жителів сільських територій і зростання їхньої потреби в наданні ширшого спектра фінансових послуг вимагають повнішого обґрунтування можливих джерел фінансування дефіциту капіталу і касового обслуговування представників бізнесу. Цей чинник може вплинути на успішний ріст різних сфер економіки, тому дослідження подальшого розвитку фінансової доступності та інклюзивності жителів сільської місцевості сприятиме підвищенню добробуту сільських територій, якості життя, включенню у формальну економіку, розвитку експортної діяльності.

Постановка завдання. Наша мета – дослідження фінансової доступності жителів сільських територій, з'ясування причин низької цікавленості фінансами та упередженого і негативного ставлення до фінансових послуг, низького рівня взаємодії сільських жителів із фінансовим ринком. У цьому дослідженні, враховуючи багатоаспектний характер досліджуваної проблеми, було використано інституціональний підхід, в якому основна увага приділяється ролі органів влади, фінансових установ, підприємницьких структур, та історично сформовані правила. У дослідженні проводиться аналіз чинників, що впливають на

розвиток фінансової доступності жителів сіл та сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено, зараз в Україні спостерігається досить стрімкий рівень проникнення фінансових послуг на фінансовому ринку. Фінансова доступність, або інклюзія (financial inclusion), визнається одним з ключових чинників, що забезпечують динамічний його розвиток.

У широкому сенсі під фінансовою доступністю розуміють повноцінний доступ до базового набору фінансових послуг всього населення країни і малого та середнього бізнесу. У сучасній економічній літературі доступність до фінансових послуг розглядається як стимул для економічного зростання і скорочення нерівності доходів населення. Своєю чергою, інклюзивна фінансова система охоплює сукупність фінансових послуг, що надаються банками та іншими постачальниками, які надають можливості для доступу і переказу коштів, збільшення капіталу і переміщення ризиків [12, с. 8].

Фінансова доступність допомагає здійснювати фінансове планування, вирішувати довгострокові завдання і дає змогу впоратися з непередбачуваними ситуаціями, пов'язаними з власними зобов'язаннями та платоспроможністю. Будучи відповідальними, фінансово обізнаними особами, споживачі більше схильні користуватися фінансовими послугами, такими як розрахунки та заощадження, кредитування та страхування, започаткування та розвиток бізнесу, інвестування в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво поліпшує загальну якість їхнього життя.

Україна зробила перші кроки в розбудові платіжно-кредитних послуг, фінансової грамотності та фінансової доступності ще в 1996 р. започаткуванням спільних із міжнародними картковими платіжними системами проєктів емісії платіжних карток, впровадженням зарплатних, пенсійних проєктів, розвитком мережі прийому безготівкових платежів та прийняттям у 1999–2013 рр. відповідних законодавчих і нормативно-правових актів. Проте значна частина громадян продовжує отримувати пенсії готівкою і не застосовує цифрових платіжних інструментів (рахунків, інтернет-банкінгу, інтернет-комерції, безготівкової оплати комунальних послуг тощо). У 2014–2021 рр. в Україні спостерігається інтенсивне впровадження інноваційних платіжних інструментів (цифрових карток, мобільних гаманців, безконтактних платежів тощо) та сервісів, впро-

вадження платіжними системами та міжнародними компаніями проєктів MasterPass, Visa Checkout, G-PAY, Apple Pay.

Для забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України була прийнята Стратегія фінансового сектору України до 2025 року, яка визначає фінансову інклюзію як один із важливих напрямів, окреслює необхідність стимулювання фінансової доступності, розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі в сільській місцевості та у віддалених територіях [6].

Рівень фінансової доступності в Україні залишається значно нижчим від європейського. Ми вважаємо, що це пов'язано з такими чинни-

ками (рис. 1): наявністю соціальних бар'єрів; віддаленістю від адміністративних центрів, важкодоступністю та малонаселеністю сільських територій; значними фінансовими обмеженнями; стереотипними поведінковими реакціями сільських жителів; недостатнім рівнем фінансової грамотності та культури.

Віддаленість сіл та сільських територій від адміністративних центрів є однією з причин розриву в рівні та якості життя населення, сполучення між якими іноді не дозволяє часто відвідувати фінансові установи. З огляду на значну кількість таких сільських поселень, для багатьох сільських жителів доступність банківських послуг обмежена.

Рис. 1. Чинники впливу на рівень фінансової доступності жителів сіл та сільських територій.

Серед стереотипних поведінкових реакцій сільських жителів можна виділити насторожене ставлення до сучасних фінансових технологій, недостатню фінансову грамотність та низький рівень фінансової культури. Розвиток фінансової доступності та можливості участі сільських жителів як учасників фінансового ринку різні як у контексті інвестування, так і проведення розрахунків та платежів.

Слід відзначити територіальну нерівномірність процесів розвитку цифрових технологій (діджиталізації), яку можна позиціонувати як два важливі параметри зростання активності населення у фінансовому секторі:

- діджиталізація підвищує їхню доступність для бізнесу та населення (як наслідок, сприяє розвитку фінансової доступності), особливо в умовах територіальної віддаленості, що характерно для сільських територій;

- діджиталізація дозволяє фермерським господарствам, малому і середньому бізнесу, які

працюють на сільських територіях, значно скоротити витрати ведення бізнесу за рахунок зниження ціни фінансової цифрової операції.

За недостатнього рівня фінансової усвідомленості і грамотності населення та бізнесових структур це може призвести до посилення розриву в рівні та якості життя на сільських територіях, що негативно позначиться на формуванні ВВП.

Однією з умов реалізації та застосування інструментів цифровізації фінансового сектору на сільських територіях є наявність на території можливості використання Інтернету. За даними Дослідницького холдингу Factum Group Ukraine, Інтернетом регулярно користується 71 % громадян України (22,96 млн), зокрема у 21 млн осіб є Інтернет вдома (65 %). У містах з населенням понад 100 тис. кількість користувачів Інтернету у 2019 р. зросла на 3 пункти (74 %) порівняно з 2018 роком (71 %). Вони становлять 42 % від усіх користувачів Інтернету в Україні. Жителі міст із населенням менше ніж 100 тис. регулярно

використовують мережу, що на 7 пунктів (70 %) більше, ніж у 2018 р. (63 %). Вони становлять 29 % від загальної кількості користувачів, у той час як 29 % – це жителі села. Зростання використання Інтернету простежується і в селах, зокрема у 2019 р. показник зріс на 5 пунктів (58 %), у 2018 р. показник становив 53 % [5, с. 8].

На жаль, Інтернет-з'єднання у багатьох сільських територіях характеризується низькою

стійкістю або його відсутністю. Таким чином, обмеження використання Інтернет-сервісів є перешкодою розвитку фінансової інклюзивності та доступності на сільських територіях. У доповіді Українського інституту майбутнього «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» визначено, що до 2030 р. 95 % територій сільської місцевості буде покрито технологіями мобільного Інтернету [8].

Рис. 2. Динаміка проникнення Інтернету в розрізі типів населених пунктів України, щорічний замір [5].

Для аналізу фінансової доступності жителів було залучено 123 здобувачі освіти Львівського національного аграрного університету різних факультетів, які проживають у селі та сільських територіях. Опитування складалося з 15 питань, спрямованих на виявлення загального розуміння поняття фінансових послуг жителів села, можливості фінансової інклюзії, повноти використання й оцінки якості доступних їм фінансових послуг.

Із запропонованого списку респондентам пропонувалося вибрати, що з представлених послуг належить до фінансових. Брокерські послуги не вважають фінансовими 47 %, а розрахунково-касове обслуговування – 31 % респондентів. У ході дослідження виявлено, що 83 % респондентів мають банківський рахунок, а 98 % користуються банківськими картами, проте 14 % респондентів не розуміють, що наявність банківської карти передбачає наявність банківського рахунку. Це свідчить про недостатній рівень фінансової грамотності серед респондентів. Таким чином, можна стверджувати, що одним з етапів розвитку фінансової доступності є розвиток фінансової обізнаності та грамотності. Двадцять два відсотки

опитаних відповіли, що їхні родичі, які проживають у сільських територіях, не мають можливості отримання послуг у відділеннях і філіях фінансових установ у своїх сільських поселеннях і не можуть скористатися банкоматами, електронними та платіжними терміналами.

З урахуванням того, що студентська молодь на час навчання проживає у місті, 34 % сільських родичів респондентів не мають можливості дистанційного/віддаленого доступу до отримання фінансових послуг за допомогою мережі Інтернет, з використанням мобільного телефону та інших пристроїв. За наявності обмежених можливостей використання фінансових послуг на сільських територіях через знаходження молоді в містах значно змінюється модель фінансової поведінки фінансово необізнаних жителів села. Щоденні покупки та платежі он-лайн здійснюють 31 % респондентів, 24,3 % – кілька разів на тиждень (рис. 2), що свідчить про досить високу активність використання віддаленого банкінгу. Щодо самих здобувачів освіти, то 98 % респондентів відповіли, що на момент опитування мають швидкий доступ до фінансових послуг, у тому числі за допомогою віддаленого доступу. Отже, базовими фінан-

совими інструментами, такими як банківський рахунок, кредитні картки та мобільний банкінг, користується значна частина респондентів. Проте лише 28 % респондентів використовує кредитні інструменти і депозитні вклади.

При цьому 42 % не вважають фінансові послуги доступними за ціною. Щодо стереотипних поведінкових реакцій, зокрема упередженого ставлення та недовіри до фінансових інститутів і наданих ними послуг, то 23 % не довіряють, а 27 % не вважають ефективною систему захисту прав споживачів фінансових послуг.

Висновки. Розвиток фінансової доступності та інклюзії для жителів села і сільських територій є необхідною умовою підвищення добробуту жителів сільських територій, якості їхнього життя, залучення до формальної економіки, розвитку експортної діяльності. Перешкодами розвитку є недостатня фінансова обізнаність та грамотність серед сільських жителів, недостатнє покриття мережею Інтернет сільських територій і віддаленість офісів фінансових установ. При цьому молодь, покинувши навіть тимчасово сільську місцевість, дуже швидко стає споживачем банківських послуг.

Стереотипні поведінкові реакції, зокрема упереджене ставлення та недовіра, є перешкодою для їх залучення до споживання фінансових послуг. Можна припустити, що залучення сільської молоді до фінансових послуг через зв'язок поколінь сприятиме фінансовій освіченості та грамотності, а отже, й фінансовій інклюзії старшого покоління.

Бібліографічний список

1. Ануфрієва К. В., Шкляр А. І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. Український соціум. 2019. № 3 (70). С. 59–77. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/59_77_No370_2019_ukr.pdf (дата звернення: 03.03.2021).
2. Грубер К. В. Доступ населення до фінансових послуг як складова фінансової інклюзії: еволюція та оцінка у вітчизняних реаліях. *Історія народного господарства та економічної думки України*: зб. наук. праць / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2020. № 53. С. 407–430. URL: http://ingedu.org.ua/docs/IN_2020_53_407.pdf (дата звернення: 04.03.2021).
3. Данилов Ю. А. Современное состояние глобальной научной дискуссии в области финансового развития. *Вопросы экономики*. 2019. № 3. С. 29–47.
4. Дудинець Л. А., Верней О. С. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*. 2018. Iss. 2 (130). P. 8–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19088/Radionova_Tsyfrova_dovira_i_ekonomichna_inerivnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.03.2021).
5. Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом. URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya> (дата звернення: 24.03.2021).
6. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_fincovogo_sektoru_ua.pdf (дата звернення: 25.03.2021).
7. Тюльпенева М. С. Финансовая инклюзия: содержание, оценка, социально-экономическое значение. *Научное образование*. 2020. № 2 (7). С. 351–354.
8. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://hvylya.net/analytics/economics/ukraina-2030e-kraina-z-rozvinutoju-cifrovoju-ekonomikoj.html> (дата звернення: 26.03.2021).
9. Khan Kashif Hasan Interest free finance and financial inclusiveness of minority communities in India: a theoretical discussion. *Alatoo academic studies*. 2018. № 2. P. 85–89.
10. Milana C., Ashta A. Microfinance and financial inclusion: Challenges and opportunities. *Strategic change-briefings in entrepreneurial finance*. 2020. No. 29–3. P. 257–266.
11. Saha M., Dutta K. D. Nexus of financial inclusion, competition, concentration and financial stability Cross-country empirical evidence. *Competitiveness review*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/341124439_Nexus_of_financial_inclusion_competition_concentration_and_financial_stability_Cross-country_empirical_evidence/ (last accessed: 10.03.2021).
12. The digital financial services ecosystem / Focus Group Technical Report. *International Telecommunication Union*. URL: <https://www.itu.int> (last accessed: 10.03.2021).

Стаття надійшла 30.03.2021